

СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА

УДК 340.66:006.76

*Л.Л. Голубович, д-р мед. наук, професор,
В.О. Ольховський*, д-р мед. наук, професор, завідувач кафедри,
А.Л. Голубович**, канд. мед. наук, завідувач відділу,
М.Д. Зубко, канд. мед. наук, асистент,
М.В. Губін*, канд. мед. наук, доцент,
О.І. Малихіна***, лікар судово-медичний експерт, заступник начальника,
Є.О. Войтов***, лікар судово-медичний експерт*

*Запорізький державний медичний університет***Харківський національний медичний університет****Запорізьке обласне бюро судово-медичної експертизи*****Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи*

**ПРОЕКТ ПРАВИЛ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ
(ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ УТОЧНЕННЯ Й ОПТИМІЗАЦІЇ
ОКРЕМИХ ЇХНІХ ПОЛОЖЕНЬ)**

Проаналізовано проект нових правил проведення судово-медичних експертиз. Виявлено неточності й упущення, що потребує негайного їх виправлення й оптимізації правил. Визначено шляхи подальшого вдосконалення нормативних судово-медичних експертних документів.

Ключові слова: судово-медична експертиза, правила, уточнення, оптимізація.

Вступ

Проект «Правил проведення судово-медичних експертиз у бюро судово-медичної експертизи» [1], що надіслано для обговорення судово-медичною спільнотою, порівняно з «Правилами проведення судово-медичних експертиз у бюро судово-медичної експертизи», затвердженими наказом МОЗ України від 17 січня 1995 року № 6 [2], безумовно, має певні позитивні зміни. Відбулися зміни чи уточнення окремих позицій і, що особливо вважається цінним для судово-медичних експертів відділів судово-медичної експертизи потерпілих, обвинувачених та інших осіб, у правила включено таблиці визначення відсотків стійкої втрати загальної працездатності в результаті різних травм, які, до речі, теж

уточнені і розширені. Але, поряд з безумовними досягненнями, є ще й недоробки, які невідкладно потребують усунення, адже, якщо проект «Правил...» буде затверджено, ними доведеться користуватись і керуватись значний період часу (попередні «Правила...» існують ось уже понад 22 роки).

Мета – долучити висококваліфіковану судово-медичну спільноту до аналізу та якнайшвидшого усунення недоліків і всебічної оптимізації всіх розділів проекту «Правил...».

Як і у діючих «Правилах...» [2], у проекті нових «Правил...» [1] відсутні інструкції щодо роботи відділів чергових експертів, але якщо на момент виходу попередніх «Правил...» [2] указані відділи мали не всі обласні бюро, то на цей час вони створені не тільки в

© Л.Л. Голубович, В.О. Ольховський, А.Л. Голубович та ін., 2017

усіх обласних бюро, а й навіть у великих міжрайонних відділеннях. То ж, на нашу думку, у нових «Правилах...» повинні бути вказівки, регламентуючі роботу всіх існуючих підрозділів.

Потребують уточнення і конкретизації окремі положення правил проведення судово-медичної експертизи трупів. Так, у випадках надходження трупів з педикульозом, незважаючи на те, чи є у супровідних документах запис про це, чи ні, трупи приймають до моргу тільки після повної обробки їх. У проекті «Правил...» [1] не оговорюється, хто і де повинен проводити обробку трупів та в які терміни. Крім того, визначення маси окремих внутрішніх органів рекомендується проводити за необхідності з урахуванням виявленої патології. Маса органів є важливим фактором, що відображує стан здоров'я організму і ми не вважаємо за можливе його ігнорувати, тим більше, що у випадках скарг родичів на неправильне чи неповною мірою лікування, коли для перевірки скарг призначаються комісійні судово-медичні експертизи – цих даних комісії дуже не вистачає. Вважаємо за потрібне визначати масу органів у всіх випадках раптової та насильної смерті.

Найбільше нарікань з боку практикуючих судово-медичних експертів на правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.

Судово-медичне визначення ступеня тяжкості спричинених тілесних ушкоджень проводиться згідно з Кримінальним та Кримінально-процесуальним кодексами України і Правилами судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень [2–4]. На жаль, цей розділ проекту «Правил...» [1] не відрізняється чіткістю формулювань і однозначністю трактувань характеристик тих чи інших критеріїв.

Особливо це стало помітним після прийняття «Закону України про адвокатуру та адвокатську діяльність» (поточна редакція від 06.02.15) [5] та останньої редакції Кримінально-процесуального кодексу України (від 01.01.13) [4]. Проект нових «Правил...» [1], на жаль, не вніс ясності, на яку експерти так розраховують.

У супровідному наказі МОЗ України до проекту «Правил...» зазначається, що «Правила...» [1] укладено з метою приведення у

відповідність з новим Кримінально-процесуальним кодексом України нормативних документів, що регламентують діяльність судово-медичної експертизи, а також подальшого розвитку і вдосконалення вказаної служби. Ми наводимо тут лише один приклад невідповідності вимог КПК України [4] і можливостей судово-медичної експертизи.

За останні роки почастишали випадки повернення судовими інстанціями «Висновків експерта», тому що суд не задовольняє визначення ступеня тяжкості судово-медичними експертами у випадках спричинення потерпілій особі тілесних ушкоджень за ознакою «невиправне знівечення обличчя». Згідно з проектом «Правил...» невинне знівечення обличчя віднесено до ознак тяжкого тілесного ушкодження. Разом з тим указано, що судово-медичний експерт не кваліфікує ушкодження обличчя як знівечення, оскільки це поняття не є медичним. Він визначає вид ушкодження, його особливості та механізм утворення, встановлює, чи є це ушкодження виправним або невиправним. Тобто, якщо до судово-медичної експертизи звернулася особа, яка внаслідок протиправного діяння втратила, наприклад, частину носа, судово-медичний експерт відносить це ушкодження за тривалістю розладу здоров'я, напевне, до легких тілесних ушкоджень, що супроводжуються короткочасним розладом здоров'я. Одночасно спеціаліст повинен зазначити, що ушкодження є невиправним, і якщо суд визнає його знівечуючим, то воно підлягає перекваліфікації у тяжкі тілесні ушкодження за ознакою невиправного знівечення обличчя.

Відповідно, автори проекту «Правил...» [1], визначаючи, що знівечення не є медичним терміном, вказують на те, що судово-медичний експерт не кваліфікує цю ознаку. Відразу виникає питання: «Хто її кваліфікує?». У проекті правил цього не вказано.

Відповідь на перше питання умовно міститься у коментарі до Кримінального кодексу України [6], де зазначено, що поняття знівечення визначає суд чи (інколи) слідчий. З цього пояснення неповною мірою зрозуміло, яким чином суд і слідчий це роблять, коли та на які критерії спираючись.

Відомо, що ступінь тяжкості тілесних ушкоджень встановлюється судово-медичним експертом за результатами проведення експертизи.

пертизи. Однак ні у проекті «Правил...», ні у Кодексі наряду не вказано, що існують випадки, коли ступінь тяжкості тілесних ушкоджень установлюється іншими особами (чи організаціями).

Звичайно, слідчий, який проводить розслідування, не наділений процесуальним правом встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень самостійно та вирішує вказане питання виключно шляхом проведення судово-медичної експертизи через те, що він не має необхідних спеціальних знань у галузі медицини.

Ймовірно, вважається, що суддя (слідчий) як особа, що не має спеціальних знань у галузі медицини та медико-біологічних наук, спираючись виключно на свої внутрішні переконання щодо загальнолюдських естетичних критеріїв про нормальну анатомічну будову і функцію обличчя, визначивши наслідки зовнішнього травматичного впливу та отримавши висновок експерта про їх невинуватість, повинен винести рішення про зміну кваліфікації та оцінки тяжкості тілесних ушкоджень за досліджуваним критерієм «знівечення».

У статті 291 КПК України [4] встановлено, що має містити обвинувальний акт, зокрема у частині 5 зазначається, що обвинувальний акт передбачає кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті), та у частині 7 вказано на те, що потребує визначення шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Отже, на момент складання обвинувального акта, слідчий має лише результати судово-медичної експертизи про спричинення потерпілій особі легкого тілесного ушкодження з короткочасним розладом здоров'я.

Суддя ж, визначаючи межі судового розгляду, керується статтею 337 КПК України [4], де у частині 1 зазначено, що судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуто обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта, крім випадків, передбачених цією статтею. У частині ж 3 цієї статті зазначається, що з метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту людини і її основоположних свобод суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, лише в частині зміни правової кваліфікації кримі-

нального правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження.

З коментаря до Кримінального кодексу України [6], всупереч результатам раніше проведеної експертизи слідчий під час досудового слідства чи суддя у процесі судового розгляду вдруге кваліфікує ті ж самі тілесні ушкодження вже як тяжкі за ознакою невинуватості знівечення обличчя.

Однак можливості судового розгляду обмежені: за колом осіб; за змістом обвинувачення. Розгляд справи в суді проводиться тільки щодо обвинувачених і по тому обвинуваченню, щодо якого винесена постанова судді про призначення судового засідання (частина 1 статті 337 КПК) [4]. Суд не може розглядати справу стосовно осіб, яким не висунуто звинувачення. Суд не вправі вийти за межі обвинувачення, стосовно якого суддею було призначено судові засідання. При порушенні цих правил вирок підлягає скасуванню.

Зміна обвинувачення в суді відповідно до частини 2 статті 337 КПК та статті 338 КПК [4] допускається, якщо під час розгляду встановлено нові фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа. Ця зміна може бути зроблена лише прокурором, але прокурор не може змінювати ступінь тяжкості тілесного ушкодження на основі визнання невинуватим знівечення обличчя. Таким чином, утворюється замкнене коло. Слідчий призначає проведення судово-медичної експертизи для встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень і за висновком експерта, який кваліфікував тілесні ушкодження як легкі, що спричинили короткочасний розлад здоров'я, вказавши, що ушкодження є непоправним. За цим ступенем тяжкості і порушується кримінальне розслідування. Пункт судово-медичного експерта щодо зміни ступеня тяжкості за ознакою непоправне знівечення обличчя зазвичай ігнорується. Суддя, як видно з наведеного, не змінює ступеня тяжкості, бо не може цього зробити. З цієї ситуації слід знайти якийсь вихід.

Вважаємо за доцільне вирішувати досліджуване питання в межах комісійної (із залученням пластичного хірурга) або комплексної (із залученням ще й художника-портретиста) судово-медичної експертизи, принци-

повий склад якої визначається органом, що її призначив, із переліком фахівців, які мають необхідні естетичні уявлення для вирішення питання по суті. Постановою чи ухвалою представники судово-слідчих органів підтверджують повноваження комісії в межах питань, що вирішуються, і відповідно перебирають на себе можливі претензії щодо виходу членів експертної комісії за межі своєї компетенції.

До речі, у проекті «Правил...» немає чіткої вказівки щодо меж обличчя. Ми цілком згодні з позначенням меж обличчя, запропонованим професором – судовим медиком М.І. Авдєєвим [7], а пізніше повтореним Б.В. Михайличенком [8] із доповненням А.Х. Завальнюка зі співавт. [9, 10], які пропонують уважати верхньою межею лінію росту волосся, або 8 см угору від перенісся (у лисих); збоку – задні краї основи вушних раковин і задні краї вертикальних гілок нижньої щелепи, а знизу – нижні краї горизонтальних гілок нижньої щелепи. Вважаємо, що ні в кого не викликає сумніву, що відсутність вушних раковин краси обличчю не додає. Тоді не потрібна буде примітка відносно того, що ушкодження вушних раковин повинно враховуватись судово-медичним експертом, бо вона дає зайву зачепку для адвокатів.

Особливо контраст з визначення ступеня тяжкості та його зміни є помітним при дорожньо-транспортних пригодах, коли легкі тілесні ушкодження відносяться до адміністративних правопорушень (стаття 124 Кодексу України про адміністративні правопорушення) [11], а середньої тяжкості та тяжкі – до кримінальних (згідно зі статтею 286 КК України) [3]. В такому разі, якщо внаслідок дорожньо-транспортної пригоди людина отримала невинуватне знівечення обличчя, але загоєння ушкодження відбулося в короткий термін (менше 21 доби), то судово-медичний експерт повинен кваліфікувати його як легке тілесне ушкодження з короточасним розладом здоров'я. Отже, відносно такого ушкодження кримінальна справа навіть не буде порушена. Адвокати ставлять судово-медичним експертам запитання для роз'яснення правильності визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень за ознакою стійкої втрати загальної працездатності. Їм, як і судово-медичним експертам, не зрозуміло, чому у

проекті «Правил...» [1] знову фігурують такі цифри, як 33 % і більше для тяжких тілесних ушкоджень; від 10 до 33 % – для тілесних ушкоджень середньої тяжкості і менше 10 % – для легких тілесних ушкоджень, що викликають короточасний розлад здоров'я.

Вважаємо, що треба вказати чітко й однозначно: тяжкі тілесні ушкодження – 35 % і більше; середньої тяжкості – від 10 до 30 %, а легкі, які супроводжуються короточасним розладом здоров'я, – 5 %. Адже «крок» втрати загальної працездатності дорівнює 5.

Немає вказівки на оцінку ступеня тяжкості при втраті парного органа чи його функції. При втраті одного з парних органів чи його функції (яєчка, яєчника, нирки, слуха на одне вухо) зазвичай значною мірою порушується і функція другого парного органа, що відмічається в публікаціях іноземних авторів. Вважаємо, що при втраті чи значному зниженні функції таких органів всі ці порушення повинні кваліфікуватись як тяжкі тілесні ушкодження.

До ушкоджень, небезпечних для життя, поряд з іншими у проекті «Правил...» віднесені відкриті переломи діафізів (тіл) плечової, стегнової та великогомілкової кісток. Вважаємо за потрібне надати чітке визначення поняттю «відкритий перелом кістки», бо це поняття у судово-медичних експертів і клініцистів не співпадає. В судово-медичній експертизі перелом вважається відкритим, якщо поверхня шкіри відповідно перелому і місце перелому кістки з'єднані рановим каналом. До небезпечних для життя віднесені також термічні опіки III–IV ступеня – 15 % поверхні; III ступеня – 20 %; II ступеня – 30 % поверхні тіла. Але у комбустіології вирізняють три ступені опіків, то ж треба привести у відповідність і оцінку ступенів опіків у судово-медичній експертній практиці. У цьому повідомленні ми навели лише окремі спірні моменти з проекту «Правил...», але, звичайно, їх значно більше.

Висновки

1. Правила судово-медичної експертизи об'єктів – це свого роду «Біблія» для практикуючих фахівців та науковців і тому, на нашу думку, їх треба довести до повної досконалості та привести у відповідність з оновленим Кримінально-процесуальним кодексом.

2. До цієї роботи доцільно залучити відомих учених – судових медиків та високо-

кваліфікованих практикуючих судово-медичних експертів.

Перспектива подальших досліджень полягає у продовженні аналізу проекту «Пра-

вил...» та якнайшвидшому усуненні недоліків і всебічній оптимізації всіх його розділів із залученням висококваліфікованих фахівців судово-медичної експертизи.

Список літератури

1. Проект правил проведення судово-медичних експертиз у бюро судово-медичної експертизи. – К., 2017. – 171 с.
2. Правила проведення судово-медичних експертиз у бюро судово-медичної експертизи : Наказ МОЗ України від 17 січня 1995 року № 6 «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України». – К., 1995. – 220 с.
3. Кримінальний кодекс України. – К. : Алерта, 2011. – 174 с.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К. : Алерта, 2011. – 200 с.
5. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». – К. : Павливода А.В., 2016. – 48 с.
6. Тацій В. Я. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін. – Харків : Право, 2013. – 1416 с.
7. Авдеев М. И. Судебно-медицинская экспертиза живых лиц / М. И. Авдеев. – М. : Медицина, 1968. – 376 с.
8. Михайличенко Б. В. Судова стоматологія / Б. В. Михайличенко. – К. : МП «Леся», 2004. – 352 с.
9. Завальнюк А. Х. Судова медицина : курс лекцій / А. Х. Завальнюк. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – Тернопіль : ТДМУ, 2006. – 672 с.
10. Завальнюк А. Х. Судово-медичні погляди на оцінку непоправних наслідків травмування обличчя / А. Х. Завальнюк, І. О. Юхимець, О. Ф. Кравець // Судово-медична експертиза. – 2016. – № 1. – С. 31–35.
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення. – К. : Алерта, 2017. – 196 с.

References

1. Proekt pravyl provedennia sudovo-medychnykh ekspertyz u biuro sudovo-medychnoi ekspertyzy [Project of rules for conducting forensic-medical expertise]. (2017). Kyiv, 171 p. [in Ukrainian].
2. Nakaz MOZ Ukrainy vid 17 sichnia 1995 roku № 6 «Pro rozvytok ta vdoskonalennia sudovo-medychnoi sluzhby Ukrainy». Pravyla provedennia sudovo-medychnykh ekspertyz u biuro sudovo-medychnoi ekspertyzy [Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 6 of January 17, 1995 «On the Development and Improvement of the Forensic Medical Service of Ukraine». Rules for conducting forensic-medical expertise]. (1995). Kyiv, 220 p. [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. (2011). Kyiv: Alerta, 174 p. [in Ukrainian].
4. Kryminalno-protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal-Procedural Code of Ukraine]. (2011). Kyiv: Alerta, 200 p. [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro advokaturu ta advokatsku diialnist» [Law of Ukraine «On advocacy and advocacy activity»]. (2016). Kyiv: Pavlyvoda A.V., 48 p. [in Ukrainian].
6. Tatsii V.Ya., Borysov V.I., Tiutiuhin V.I. (2013). *Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar* [Criminal code of Ukraine. Scientific and practical commentary]. (Vols. 1–2). Kharkiv: Pravo, 1416 p. [in Ukrainian].
7. Avdeev M.I. (1968). *Sudebno-meditsinskaia ekspertiza zhivykh lits* [Forensic-medical examination of alive persons]. Moscow: Meditsina, 376 p. [in Russian].
8. Mykhailychenko B.V. (2004). *Sudova stomatolohiia* [Forensic dentistry]. Kyiv: MP «Lesia», 352 p. [in Ukrainian].
9. Zavalniuk A.Kh. (2006). *Sudova medytsyna: kurs lektsii* [Forensic Medicine: Course of lectures]. (2nd ed.). Ternopil: TDMU, 672 p. [in Ukrainian].
10. Zavalniuk A.Kh., Yukhymets I.O., Kravets O.F. (2016). Sudovo-medychni pohliady na otsinku nepopravnykh naslidkiv travmuvannia oblychchia [Forensic-medical views on the assessment of irreversible consequences of face injury]. *Sudovo-medychna ekspertyza – Forensic medical examination*, № 1, pp. 31–35 [in Ukrainian].

11. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. (2017). Kyiv: Alerta, 196 p. [in Ukrainian].

Л.Л. Голубович, В.А. Ольховский, А.Л. Голубович, М.Д. Зубко, Н.В. Губин, Е.И. Малихина, Е.А. Войтов

ПРОЕКТ ПРАВИЛ ПРОВЕДЕНИЯ СУДЕБНО-МЕДИЦИНСКИХ ЭКСПЕРТИЗ (К ВОПРОСУ О НЕОБХОДИМОСТИ УТОЧНЕНИЯ И ОПТИМИЗАЦИИ ОТДЕЛЬНЫХ ИХ ПОЛОЖЕНИЙ)

Проанализирован проект новых правил проведения судебно-медицинских экспертиз. Выявлены неточности и упущения, что требует немедленного их исправления и оптимизации правил. Определены пути дальнейшего усовершенствования нормативных судебно-медицинских экспертных документов.

Ключевые слова: судебно-медицинская экспертиза, правила, уточнение, оптимизация.

L.L. Golubovich, V.A. Olkhovsky, A.L. Golubovich, M.D. Zubko, N.V. Gubin, O.I. Malihina, Ye.O. Voytov
PROJECT OF RULES FOR CONDUCTING FORENSIC MEDICAL EXPERTISE (TO THE QUESTION OF NECESSITY OF CLARIFICATION AND OPTIMIZATION OF SPECIFIC PROVISIONS)

The draft of new rules for conducting forensic medical examinations is analyzed. Inaccuracies and omissions, which need an immediate correction and optimization have been revealed of these rules. The ways of further improvement of normative forensic medical documents are determined.

Keywords: forensic-medical examination, rules, clarification, optimization.

Надійшла до редакції 24.02.17